

احوال و آثار زرین کوب

مهتاب جهان*

استاد دکتر زرین کوب^۱، ادیب، مورخ، اسلام‌شناس، ایران‌شناس، محقق و نویسنده بزرگ معاصر در ۲۷ اسفندماه ۱۳۰۱ ه. ش. در بروجرد، چشم به جهان گشود.^۲ تحصیلات ابتدایی را در همان شهر به پایان رساند. سپس در کنار تحصیل در دوره میانه به تشویق و ترغیب پدر که مردی متشّرع و دیندار بود، اوقات فراغت را صرف فراگیری علوم دینی و حوزوی نمود؛ و ضمن تحصیل فقه و تفسیر و ادبیات عرب، به شعر عربی هم علاقه‌مند شد. گرچه تا پایان سال پنجم متوسطه، در رشته علمی تحصیل می‌کرد، با این حال کمتر کتاب تاریخ و فلسفه و ادبیاتی بود که به زبان فارسی منتشر شده باشد، و او آن را مطالعه نکرده باشد. به دنبال تعطیلی کلاس ششم متوسطه دبیرستان شهر، برای ادامه تحصیل به تهران رفت. اما این بار رشته ادبی را برگزیده و در سال ۱۳۱۹ ه. ش.

*- دانشجوی دکترای فارسی دانشگاه دهلی، دهلی.

۱- عبدالحسین زرین کوب.

۲- "زندگینامه استاد زرین کوب، شمارنامه عمر"، درخت معرفت، ۱۳۷۶ ه. ش.، ص ۱۸.

۳- "زندگینامه استاد زرین کوب"، درخت معرفت، ۱۳۷۶ ه. ش.، ص ۱۵.

تحصیلات دبیرستانی را به پایان برد، و با وجود آنکه کتابهای سالهای چهارم و پنجم متوسطه ادبی را قبلاً نخوانده بود، در میان دانش‌آموزان رشته ادبی سراسر کشور رتبه دوم را به دست آورد.

در آذرماه سال ۱۳۲۰ ه. ش. که بعد از حادثه شهریور همان سال، دانشگاه مجدداً افتتاح شده بود، در امتحان ورودی دانشکده حقوق شرکت کرد. با آنکه پس از کسب رتبه اول، در دانشکده ثبت‌نام هم کرده بود، اما به الزام پدر، ناچار به ترک تهران شد. در همان ایام، علی اکبر دهخدا که ریاست دانشکده حقوق را به عهده داشت، از اینکه چنین دانشجوی فاضلی را از دست می‌داد، اظهار تأسف کرده بود. بنابراین زرین‌کوب به زادگاه خود بازگشت، و در خرم‌آباد و بعد در بروجرد به کار معلمی پرداخت، کاری که به تدریج علاقه جدی بدان پیدا کرد و به قول استاد، عشق دوران زندگی او شد. در دوران معلمی، از تاریخ و جغرافیا و ادبیات فارسی گرفته؛ تا عربی و فلسفه و زبان خارجی، و حتی ریاضی و فیزیک و علم الحیات، همه را تدریس کرد؛ و این همه، البته حوزه وسیع مطالعات و زمینه‌های گسترده فکری او را حتی از روزگار جوانی، نشان می‌دهد.^۲

در ایام تحصیل در تهران، چندی نزد حاج شیخ ابوالحسن شعرانی به تلمذ پرداخت و با مباحث حکمت و فلسفه، آشنایی بیشتر یافت. از همان روزگار، با فلسفه‌های معاصر غربی نیز آشنا شد و بعد به مطالعه درباب تصوف نیز علاقه‌مند گردید. استاد که از قبل، با زبانهای عربی، فرانسوی و انگلیسی آشنا شده بود؛ در سالهای جنگ دوم جهانی، با کمک بعضی از صاحب منصبان ایتالیایی و آلمانی که در آن ایام در ایران به سر می‌بردند، به آموزش این دو زبان پرداخت.

۱- "زندگینامه استاد زرین‌کوب، شمارنامه عمر"، درخت معرفت، ۱۳۷۶ ه. ش.، ص ۱۸.

۲- "زندگینامه استاد" از روزبه زرین‌کوب، درخت معرفت، ۱۳۷۶ ه. ش.، ص ۱۵.

در سال ۱۳۲۳ ه. ش. نخستین کتاب او به نام «فلسفه شعر یا تاریخ تطوّر شعر و شاعری در ایران» در بروجرد منتشر شد، در حالی که در این هنگام، حدود چهار سال یا کمی بیشتر از تاریخ تألیف می گذشت^۱.

سرانجام اشتیاق به تحصیل بار دیگر او را به دانشگاه کشاند. در سال ۱۳۲۴ ه. ش. پس از آنکه در امتحان ورودی دانشکده علوم معقول و منقول، و دانشکده ادبیات - هر دو - حایز رتبه اول شده بود، وارد رشته ادبیات فارسی دانشگاه تهران شد. به هر تقدیر، عبدالحسین زرین کوب در سال ۱۳۲۷ ه. ش. به عنوان دانشجوی رتبه اول، از دانشگاه فارغ التحصیل شد و سال بعد وارد دوره دکتری رشته ادبیات دانشگاه تهران گردید. وی که از زمان شروع تحصیلات دانشگاهی، به عنوان دبیر در دبیرستانهای تهران به تدریس پرداخته بود، از سال ۱۳۲۸ ه. ش. سردبیری مجله هفتگی مهرگان را نیز عهده دار شد که با وجود وقفه‌هایی، این کار مطبوعاتی تا پنج سال تداوم یافت.

در سال ۱۳۳۰ ه. ش. در کنار عده‌ای دیگر از فضایی عصر همچون عباس اقبال آشتیانی، سعید نفیسی، محمد معین، پرویز ناتل خانلری، غلامحسین صدیقی و عباس زریاب، برای مشارکت در طرح ترجمه مقالات *دائرة المعارف اسلام* (ج ۱) چاپ هلند، دعوت شد؛ کاری که به هر حال ناتمام ماند، اما برای استاد تجربه مفیدی شد که بعدها آن را در کار تألیف مقالات مربوط به ویرایش جدید *دائرة المعارف اسلام* (ج ۲) و نیز *دائرة المعارف فارسی* (زیر نظر دکتر غلامحسین مصاحب) بکار آورد.

پس از ازدواج با دکتر قمر آریان، همدرس دانشکده (۱۳۳۲ ه. ش.)، در سال ۱۳۳۴ ه. ش. از رساله دکتری خود، با عنوان «نقدالشعر، تاریخ و اصول آن» که زیر نظر بدیع الزمان فروزانفر تألیف شده بود، با موفقیت دفاع کرد. پس از مدّت

۱- «زندگینامه استاد زرین کوب، شمارنامه عمر»، درخت معرفت، ۱۳۷۶ ه. ش.، ص ۱۸.

۲- همان.

کوتاهی، از سوی استاد فروزانفر برای تدریس در دانشکده علوم معقول و منقول دعوت شد و در سال ۱۳۳۵ ه. ش. با رتبهٔ دانشجویی، کار خود را در دانشگاه تهران آغاز کرد، و به تدریس تاریخ اسلام، تاریخ ادیان، تاریخ کلام و مجادلات فرق، تاریخ تصوف اسلامی و تاریخ علوم پرداخت. در همین سال برای مدت کوتاهی نیز امور مربوط به انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب را به عهده گرفت. پس از دریافت رتبهٔ استادی دانشگاه تهران (۱۳۳۹ ه. ش.)، دکتر زرین کوب چندی نیز در دانشسرای عالی تهران، و دورهٔ دکتری ادبیات فارسی دانشگاه تهران، و نیز در دانشکدهٔ هنرهای دراماتیک به افاضه پرداخت. مدتی هم در مؤسسهٔ لغت فرانکلین، با مجتبی مینوی به همکاری مشغول شد. در این میان، یک چند سردبیری مجلهٔ راهنمای کتاب را پذیرفت (۱۳۴۲ ه. ش.)، و فصل خاصی برای ارائهٔ ادبیات معاصر ایران، در مجلهٔ به وجود آورد. با این حال، همکاری وی با نشریات ادواری داخلی، بدینجا محدود نمی‌شود و فعالیت علمی استاد در انتشار مجلاتی همچون سخن، یغما، جهان نو، دانش، علم و زندگی، مهر و فرهنگ ایران زمین، چشمگیر است.^۳

در سالهای ۱۳۴۷ تا ۱۳۴۹ ه. ش. در امریکا به عنوان استاد میهمان در دانشگاه‌های کالیفرنیا و پرینستون به تدریس تاریخ ایران و تاریخ تصوف پرداخت؛ و از فرصت به دست آمده برای فراگیری زبان اسپانیایی بهره‌جست. پس از بازگشت به ایران (۱۳۴۹ ه. ش.)، استاد به دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران انتقال یافت و در دو گروه تاریخ و ادبیات مشغول به کار شد. در فاصلهٔ سالهای ۱۳۵۵ تا

۱- "زندگینامهٔ استاد زرین کوب، شمارنامهٔ عمر"، درخت معرفت، ۱۳۷۶ ه. ش.، ص ۱۸.

۲- همان.

۳- درخت معرفت، ۱۳۷۶ ه. ش.، ص ۱۷.

۱۳۵۶ ه. ش. وی مدیریت گروه ادبیات فارسی دانشگاه تهران را پذیرفت. در این دوره کوتاه یک ساله، برنامه جدیدی برای گروه ادبیات تنظیم نمود که تهیه آن مدت چندین ماه به طول انجامید و در آن، از تمام برنامه‌های مشابه در گروه‌های ادبیات، در دانشگاه‌های بزرگ جهان استفاده شد. اما پس از کناره‌گیری دکتر زرین کوب از مدیریت گروه، اجرای این برنامه هم به فراموشی سپرده شد، و تنها چیزی که از این برنامه، تاکنون باقی مانده، امتحان جامع دوره دکتری است.

وی در سالهای ۱۳۶۰ تا ۱۳۶۲ ه. ش. در فرانسه به سربرده است؛ که حاصل آن، تحقیقات و تبّعات دقیق در باب آثار مولوی است. در سالهای اخیر نیز، سازمان نقشه‌برداری کشور برای تدوین «اطلس تاریخ ایران» و مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی هر یک به نوبه خویش، همکاری استاد زرین کوب را برای خود غنیمتی گرانبها یافته بودند.

در تمام این سالها، دکتر زرین کوب عمر را به مطالعه، تدریس، تحقیق و تألیف گذرانده، و با ساده‌زیستی، هیچگاه خود را گرفتار و وسوسه اشتغال به کارهای غیرعلمی نساخته است. دهها کتاب و صدها مقاله که در رشته‌های مختلف از او نشریافته، نشان می‌دهد که این دانشور بی‌ملال و خستگی ناپذیر، هرگز از راهی که برگزیده، منحرف نشده است، استاد سفرهای علمی متعددی را به اروپا، امریکا، جمهوریهای شوروی (سابق) هند، پاکستان و کشورهای عربی، برای دیدار از کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مؤسسات علمی، و تهیه عکس از بعضی از نسخه‌های خطی فارسی و عربی، داشته است. طی همین سفرها، وی با جمعی از دانشمندان و نویسندگان بزرگ ایرانی و خارجی آشنایی نزدیکی یافت که به غیر از فضایی ایرانی؛

۱- «زندگینامه استاد زرین کوب، شمارنامه عمر»، درخت معرفت، ۱۳۷۶ ه. ش.، ص ۲۰-۱۹.

۲- همان، ص ۲۰.

سید محمد علی جمالزاده، آقا بزرگ علوی، و تور خان گنجه‌ای در این میان باید از هانری ماسه، ولادیمیر مینورسکی، گوستا و فن گرونه باوم، هرولد بیلی، والتر برونو هیننگ، فیلیپ حتی، برنارد لویس، والتر هیتس نامبرد^۱.

دکتر زرین کوب در بسیاری از مجامع و مجالسی علمی جهانی شرکت جسته و به عنوان نماینده ایران، به ایراد سخنرانی پرداخته است. از این میان می‌توان به پنجمین کنگره اسلامی در بغداد، بیست و ششمین کنگره بین‌المللی شرق‌شناسان در دهلی‌نو، کنگره بین‌المللی علوم تاریخ در وین، کنگره تاریخ ادیان در ژنو، مجلس بزرگداشت حافظ شیرازی در دوشنبه تاجیکستان، کنگره بزرگداشت نظامی گنجوی در ایتالیا و بعداً در امریکا، مجمع عمومی سردبیران طرح تاریخ تمدن اقوام آسیای مرکزی در پاریس، کنگره بزرگداشت مولوی در مونیخ، کنگره جهانی بزرگداشت خواجه کرمانی در کرمان، و کنگره همکاریهای اقوام آسیای مرکزی در تهران^۲.

ذهن خلاق، حافظه فوق‌العاده، دانش وسیع و حیرت‌آور، و قلم توانای استاد، برای دانشمندان و پژوهشگران خارجی نیز به خوبی شناخته شده است، تا آنجا که از او برای تألیف فصلی از تاریخ ایران دانشگاه کمبریج (ج ۴)، و تألیف مقالات متعدد در چاپ جدید *دائرة المعارف اسلام* (هلند)، دعوت به عمل آمد. به علاوه، وی به عنوان پژوهشگر بزرگ آثار مولانا جلال‌الدین، در کنگره مونیخ که برای بزرگداشت این عارف و شاعر بزرگ ایرانی برگزار شده بود (۱۳۷۴ ه. ش.)، به عنوان دبیر ایرانی کنگره انتخاب شد.

حوزه وسیع مطالعات استاد، در تاریخ، فلسفه، ادبیات، تصوف و عرفان و تاریخ ادیان خلاصه نمی‌شود. آشنایی با معارف قدیم و جدید، علوم اسلامی، و روشهای

۱- "زندگینامه استاد، از روزبه زرین کوب"، درخت معرفت، ۱۳۷۶ ه. ش.، ص ۸-۱۷.

۲- سخنوران نامی معاصر ایران، سید باقر برقی، ۱۳۷۳ ه. ش.، ج ۳، ص ۱۶۵۶.

تحقیق نوین، و فراگیری زبانهای باستانی ایران، از وی یک دانشمند جامع الاطراف ساخته است. چنانکه علاقه او به مطالعه و تحقیق در باب تاریخ باستانی ایران، سبب شده است که در مجموعه کتابهای «تاریخ مردم ایرن» و «روزگاران ایران»، در زمینه تاریخ ایران قبل از اسلام، پژوهشهای جالب توجهی را ارائه دهد.

استاد زرین کوب که در زمستان ۱۳۷۷ ه. ش. برای انجام برخی معالجات پزشکی عازم امریکا شد، و پیش از آن هم از کار تألیف کتاب «شعله طور» درباره زندگی و اندیشه حلاج فراغت حاصل کرده بود، در ایام آن اقامت اجباری، توفیق یافت تا در بستر بیماری و رنجوری، یادداشتهای خود را درباره عطار نیشابوری به صورت کتابی تازه تحت عنوان «صدای بال سیمرغ» تدوین و تنظیم نماید.

دکتر احمد مهدوی دامغانی راجع به وفات او می نویسد:

”ز گریه مردم چشمم نشسته در خون است. گرچه صدها بار خوانده و گفته‌ایم که: شو تا قیامت آید زاری کن، کی رفته را به زاری باز آری؟ با این همه پرده غمی را که بر دل نشسته است جز با اشک نمی‌توان درید، و انا لله و انا الیه راجعون، ستاره فروزان ادب و فرهنگ ایران، انسان نجیب والای فرشته‌خو، ادیب و محقق و نویسنده و مورخ عالی مقام معاصر استاد دکتر عبدالحسین زرین کوب در سال ۱۳۷۸ ه. ش. روز بیست و سوم شهریور ماه، افول کرد و آن کوه سر به فلک کشیده علم و ادب، به اقیانوس بی‌کران هستی فرورفت و در نشأه وجودی روحانی اقرار یافت و به تعبیر حضرت مولانا، آن مراد و معشوق دل افروز زرین کوب، از بشر مُرد تا از ملایک پر و سردرآورد. خدای متعال درجات قرب او را متعالی فرماید“^۲.

۱- «زندگینامه استاد زرین کوب، شمارنامه عمر»، درخت معرفت، ۱۳۷۶ ه. ش.، ص ۲۲.

۲- «آخرین دیدار با زرین کوب» «دکتر احمد مهدوی دامغانی، درخت معرفت: جشن نامه استاد

دکتر عبدالحسین زرین کوب»، ص ۶۳.

نام دکتر زرین کوب را در شمار دانشمندان علم الادب باید آورد زیرا وی شاعری را برای خود منزلتی نمی‌شمارد و به علت آنکه اوقات خود را بیشتر صرف مطالعه و تحقیق می‌کرد. کمتر مجال شاعری می‌یابد اما آثار منظوم وی که بر حسب تفنن سروده شده هر یک به جای خود در شمار بهترین نمونه‌های شعر معاصر است و اگرچه در شعر اسلوب قدما ترجیح می‌دهد اشعارش از معانی و مفاهیم نو لبریز است. چند قطعه و شعر از اشعار دکتر زرین کوب در منابع مختلف به نظر می‌آید که عنوانهای آنها به قرار زیر است:

سیمرغ^۱، سرّ نی^۲، خزان امسال^۳، اندوه جوانی^۴، بودن یا نبودن^۵، عصیان^۶، قصه‌ای برای خواهرم^۷، نغمه آواره^۸، بن بست^۹، از نقد حال ما، کوه و نی^{۱۰}، نقش رؤیا^{۱۱}.

شعری به عنوان «شیشه شکست» که دکتر زرین کوب به محمد ابراهیم باستانی پاریزی برای کتابش «یاد و یادبود» فرستاده بود اینجا نقل می‌شود که بسیار جالب است.

۱- سخنوران نامی معاصر ایران، ج ۳، ص ۸-۱۶۵۶.

۲- دفتر ایام، ص ۳۱۱-۲۹۶.

۳- سخنوران نامی معاصر ایران، ج ۳، ص ۱۶۶۰.

۴- تذکره شعرای معاصر، ج ۲، ص ۱۲۹.

۵- همان، ج ۲، ص ۱۲۷.

۶- یغما، شماره ۶، ص ۳۲۳.

۷- تذکره شعرای معاصر، ج ۲، ص ۱۳۰.

۸- همان، ج ۲، ص ۱۲۹.

۹- همان، ج ۲، ص ۱۳۰.

۱۰- از چیزهای دیگر، ص ۹-۳۵۷.

۱۱- مجله کلک.

شیشه شکست

شیشه عینک فتاد و شکست چشم مستت سلامت ای سرمست
من گویم، تو خود بده انصاف شیشه را دست مست کس داده است^۱

آرای دیگران راجع به زرین کوب

آرای دیگران درباره دکتر زرین کوب راجع به فعالیت و رغبت به زبان فرانسه و زبانهای دیگر دکتر زرین کوب، دوستشان می گفتند وقتی که وی زبان فرانسه را فرا می گرفت شب هنگام هم که در اطاق راه می رفت عبارتها و شعرها را بر همین زبان زمزمه می کرد^۲ و یکی از دوستانش، آقای مهدی محقق، درباره ایشان اطلاعی مفید داده اند که وی به مطالعه کتاب بسیار رغبت و میل داشت حتی وقتی که برای سیر و گردش می رفت در راه کتاب را می خواند^۳.

آقای سید جعفر شهیدی درباره او می نویسد:

”هیچ حادثه ای هر چند تحمل آن دشوار باشد او را از کار تحقیق باز نمی دارد. در این سالیان، مصیبت های سختی را دید از فقدان برادر (دکتر حمید زرین کوب، احمد زرین کوب، خلیل زرین کوب) بیماری، عمل جراحی، اما او با ایمان راسخی که دارد از تألیف و تدوین و تدریس دست برنمی دارد. همچنان به کار مشغول بودند“^۴.

خسرو احتشامی درباره او می گوید:

-
- ۱- یاد و یادبود، محمد ابراهیم باستانی پاریزی، ۱۳۶۴ ه. ش.، ص ۸۱ و ۱۲۵.
 - ۲- فصلنامه آشنا، شماره ۳۶، ۱۳۷۶ ه. ش.، ص ۲۸.
 - ۳- مصاحبه، گفتگوی نگارنده با آقای مهدی محقق، زمانیکه ایشان در دهلی برای شرکت یک سمینار بین المللی در سال ۱۳۸۲ ه. ش. آمده بودند.
 - ۴- فصلنامه آشنا، شماره ۳۶، ص ۳۰.

یکی از شاعران ایران، شعری به عنوان «از رودکی تا بهار»^۱ سرود. شعرش خطاب به دکتر زرین‌کوب است و با نام آثار او زینت یافته؛ بسیار جالب و پُرازش است و رغبت و میل به آثار دکتر زرین‌کوب و عزت استاد در دل شاعر با شعرش آشکار است.

دکتر قمر آریان همسرش درباره رفتارش اطلاعات مفید داده‌اند می‌نویسند:

”از همان آغاز سالهای آشنایی او را یک دانشجوی واقعی یافتم، دقیق پرکار و در عین حال محجوب و متواضع، هنوز مثل همان سالهای آغاز عمر غالباً آرام مهربان و بی‌سر و صداست. وقتی هم به جوش می‌آید و دچار خشم و خروش می‌شود به زودی به آرامش عادی برمی‌گردد و در اندک زمان خشم و خروش خود را فراموش می‌کند...^۲ یک چیزش اما هیچ عوض نشده است. بی‌نظمی و شلوغی نومید کننده‌ای که در کارهایش هست، هنوز مثل بچه مدرسه‌ای‌ها داریم کاغذ و قلمش را گم می‌کند، مثل شاگردان دبستانی داریم دنبالش یادداشتها و دفترهای گمشده‌اش می‌گردد؛ و با دستپاچگی و اضطرابی که همیشه در این جستجوها از خود نشان می‌دهد حوصله خود، حوصله من و حوصله هر کس را که در خانه‌ماست، سرمی‌برد. یک عادت دیگرش که گمان دارم می‌تواند برای بعضی شاگردانش سرمشق باشد، استغراق شدید او در کارها هست. وقتی در یک موضوع مشغول کارست از تمام وسایل و تمام اوقات ممکن استفاده می‌کند. یک لحظه فراغت را هم که در بازگشت از کار به خانه برایش حاصل می‌شود از دست نمی‌دهد. بارها اتفاق می‌افتد که میز چیده شده غذا آماده، حتی

۱- فصلنامه آشنا، شماره ۳۶، ص ۳۴.

۲- ”روایت یک شاهد عینی“ از دکتر قمر آریان زرین‌کوب، درخت معرفت، جشن‌نامه دکتر زرین‌کوب، ۱۳۷۶ ه. ش.، ص ۴۶.

مهمان کنار میز نشسته است و او در یک گوشه دیگر اتاق همچنان آخرین جمله‌ای را که در زیر قلم دارد، دنبال می‌کند و انگار صدا مرا که برای چندمین بار او را صدا می‌زنم نمی‌شنود. در این گونه اوقات گمان می‌کنم خودش را بیشتر از من و مهمان خسته می‌کند. اما این استغراق باعث می‌شود که در کار خود کمتر دچار اشتباه یا شتاب زدگی شود!

دکتر زرین کوب یکی از دانشمندان و محققان و استادان برجسته ایران بود. آثارش چه در تاریخ چه در تصوف، چه در نقد و چه در شعر در هر زمینه رفتار علمی و تحقیقی او را نشان می‌دهد و کارهایی که او انجام داده بسیار ارزشمند است. دکتر زرین کوب آثاری را که بر جای گذاشته است؛ بر غنای زبان و ادبیات فارسی افزوده است. او ده‌ها کتاب و صدها مقاله نوشته است. در واقع قسمتی از این، سخنرانی‌هایش که دانشجویان ضبط کرده‌اند با تندنویسی او نیز چیزهایی بدانها افزوده است تا آن تقریرها روشن‌تر شود و سؤال‌هایی را که در طی درس مطرح شده است هم جواب داده از اینروست که سبک بیان هم تا حدی آزاد است و عاری از تکلفهایی که در آثار ادبیات مشاهده می‌شود. ترکیبات و تعبیرات او شخصی است و تقریباً همان نوع است که در حرف زدن بکار می‌آید.

موضوع اساسی تحقیقات او تاریخ ایران، تاریخ فرهنگ و ادب اسلامی و تصوف و عرفان است. به علاوه در ابتدای کار علاقه خاصی به مسایل مربوط به نقد ادبی و ادبیات تطبیقی نشان داده است که زمینه تعدادی از تألیفات وی نیز هست. زندگی و اندیشه امام غزالی، جستجو در تاریخ تصوف ایران دو اثر بالنسبه مفصل است. زمینه اصلی کارش نقد ادبی و تاریخ است اما در «از کوچه رندان»، و «ارزش میراث صوفیه»

۱- «روایت یک شاهد عینی» از دکتر قمر آریان زرین کوب، درخت معرفت: جشن‌نامه دکتر

زرین کوب، ۱۳۷۶ ه. ش.، ص ۴۷.

تصوّف را در ترازو می‌گذارد. ذهن دقیق زرّین‌کوب او را بر این می‌دارد که پدیده‌های اجتماعی را بر ترازوی حسّاس نقد بسنجد. از اینروست که علاوه بر کتاب «از کوچۀ رندان» در کتاب «ارزش میراث صوفیه»^۱ اش به یک مبحث مفصّل برمی‌خوریم به نام «تصوّف در ترازو» این ترازو که با آن تاریخ تصوّف را می‌توان سنجید باید دقیق‌ترین ترازو باشد زیرا کمیت و مقدار را در آن راه نیست. برقرارکردن ارتباط درست و دلپذیر میان مفاهیم تاریخی و ادبی یکی از خصوصیات قلم و بیان زرّین‌کوب است.

فهرست مفصّل آثار استاد زرّین‌کوب به ترتیب الفبایی:

- ۱- ادبیات فرانسه در قرون وسطی و رنسانس^۱،
- ۲- ارزش میراث صوفیه،
- ۳- ارسطو و فنّ شعر^۲،
- ۴- از چیزهای دیگر،
- ۵- از کوچۀ رندان (درباره زندگی و اندیشه حافظ)،
- ۶- از گذشته ادبی ایران،
- ۷- ایرانیان و تاریخ (دوره تاریخ سیاسی ایران از آغاز تا امروز)،
- ۸- با کاروان اندیشه،
- ۹- با کاروان حُلّه،
- ۱۰- بامداد اسلام،
- ۱۱- بحر در کوزه (درباره نقد و تفسیر قصّه و تمثیلات مثنوی)،
- ۱۲- بنیاد شعر فارسی،

۱- ترجمه از زبان فرانسه به زبان فارسی.

۲- همان.

- ۱۳- پله پله تا ملاقات خدا (درباره حیات و اندیشه جلال‌الدین رومی)،
- ۱۴- پیر گنجه در جستجوی ناکجا آباد (درباره زندگی، آثار و اندیشه نظامی گنجوی)،
- ۱۵- تاریخ ایران بعد از اسلام (از پیدایش اسلام تا پایان عهد صفاریان)،
- ۱۶- تاریخ در ترازو (درباره تاریخنگری و تاریخ‌نگاری)،
- ۱۷- تاریخ مردم ایران (از پایان ساسانیان تا پایان آل بویه)،
- ۱۸- تاریخ مردم ایران قبل از اسلام،
- ۱۹- جستجو در تصوف ایران،
- ۲۰- حکایت همچنان باقی (مجموعه مقالات، اندیشه‌ها و خاطره‌ها،
- ۲۱- خاقانی و قصیده ترسائیه (درباره ترجمه شرح قصیده ترسائیه از مینورسکی با تعلیقات و تصحیحات تازه)،
- ۲۲- در قلمرو وجدان،
- ۲۳- دفتر ایام،
- ۲۴- دنباله جستجو در تصوف ایران،
- ۲۵- دو قرن سکوت (درباره سرگذشت حوادث و اوضاع تاریخی ایران)،
- ۲۶- دیدار با کعبه جان (درباره زندگی و آثار و اندیشه خاقانی)،
- ۲۷- روزگاران ایران (سه جلد)،
- ۲۸- سرّ نی (دو جلد)،
- ۲۹- سیری در شعر فارسی،
- ۳۰- شعر بی‌دروغ شعر بی‌نقاب،
- ۳۱- شعله طور (درباره زندگی و اندیشه حلاج)،
- ۳۲- صدای بال سیمرخ (درباره زندگی و اندیشه عطار)،
- ۳۳- فرار از مدرسه (درباره زندگی و اندیشه ابوحامد غزالی)،

- ۳۴- فلسفه شعر (جستجویی کوتاه در باب تحوّل انواع در شعر فارسی)،
۳۵- فلسفه شعر یا تاریخ تطوّر شعر و شاعری،
۳۶- کارنامه اسلام،
۳۷- گرایشهای مختصر،
۳۸- متافیزیک (ترجمه متن با حواشی و تعلیقات)،
۳۹- نردبان شکسته (تفسیر و تحلیل دو دفتر اوّل مثنوی از روی طرحها و یادداشتهای نردبان شکسته)،
۴۰- نقد ادبی (دو جلد)،
۴۱- نقش بر آب،
۴۲- نه شرقی، نه غربی، انسانی،
۴۳- یادداشتهای و اندیشهها.

همکاری در تألیف

- ۱- ادبیات فرانسه در دوره رنسانس،
۲- ادبیات فرانسه در قرون وسطی،
۳- خاقانی، شرح قصیده ترسائیه،
۴- دائرة المعارف فارسی،
۵- فارسی و دستور زبان،
۶- فن شعر،
۷- قرائت فارسی و تاریخ ادبیات،
۸- متافیزیک،
۹- نقد ادبی، برای دبیرستانها - با همکاری دکتر حمید زرّین کوب.

اشعار

- ۱- آنشب،
- ۲- اندوه جوانی،
- ۳- بن بست،
- ۴- بودن یا نبودن،
- ۵- بوسه مهتاب،
- ۶- ترجمه منظوم از آثار پترارک،
- ۷- چشمان تو،
- ۸- چوپان عاشق،
- ۹- دیویرست،
- ۱۰- سیمرخ،
- ۱۱- عصیان،
- ۱۲- قصه‌ای برای خواهرم،
- ۱۳- مهتاب و شاعر،
- ۱۴- نغمه آواره،

مقاله و رساله به زبانها دیگر^۱

- 1- *A Propos de la cuisine iranienne*, New Delhi, 1964.
- 2- *Mosque, Venerable Galleries of Islamic Art*, RCDP, Tehran, 1966.
- 3- *The Arab Conquest of Iran and Its Aftermath*, in CHI, Vol. IV, London, 1965.

۱- یادداشتهای و اندیشه‌ها، زرین کوب، ۱۳۵۶ ه. ش.، ص ۲۰.

- 4- *Shan-i-Tabrizi and a New Interpretation of the Rumi's song of Reed*, in *Mevlanan in 700 ölümlü yildönümü Dolayince iluslararası Mevlana semineri*, Ankara, 1973.
- 5- *Encyclopedie del' Islam*, Nouvelle Edition, Bull 1960, Tom IV, 1978.
- 6- *Persian Sufism in Its Historical Background*, Iranian Studies III, 1970,
- 7- *The Struggle of day and Night, on irawan Festival*, in the UNESCO Courier, Jan., 1990.
- 8- *I, Iran et l'Asia centrale*, in the Memorial Volume of Dr. M. Afshar (Nam-Varch), Vol. 6, Tehran, 1990.

۹- من تاریخ الاخوه فی العالم الانحاء ۱، ۲۰/۸.

مصاحبه و فیلم

- ۱- درباره ادبیات جدید، با علی اصغر ضرابی، مجله فردوسی، ۱۳۴۶-۷.
- ۲- درباره تاریخ و تاریخ‌نگاری به زبان فرانسه در نشریه *Journal de Teheran*.
- ۳- درباره روشنفکری، با علی اصغر ضرابی، مجله فردوسی، ۱۳۴۶-۷.
- ۴- فیلم شامل زندگینامه، به کوشش غلام رضا سمیعی و نادر نادرپور در ۲ بخش تلویزیون، گروه ادب فارسی.

منابع

- ۱- از چیزهای دیگر، زرین کوب، سازمان انتشارات جاویدان، ۱۳۵۷ ه. ش.
- ۲- تذکره شعرای معاصر ایران، سید عبدالحمید خلجالی، ناشر کتابخانه ظهوری، تهران، شاه‌آباد، ۱۳۳۷ ه. ش.
- ۳- درخت معرفت، علی اصغر محمدخانی، انتشارات سخن، ۱۳۷۶ ه. ش.
- ۴- دفتر ایام، زرین کوب، انتشارات علمی، خیابان انقلاب، ۱۳۶۴ ه. ش.

- ۵- سخنوران نامی معاصر ایران، سید باقر برقی، ۱۳۷۳ ه. ش.
- ۶- فصلنامه آشنا، دکتر سید جعفر شهیدی، شماره ۳۶، پائیز ۱۳۷۶ ه. ش.
- ۷- یاد و یادبود، محمد ابراهیم باستان پاریزی، تهران، نوروز انتشارات علمی، ۱۳۶۴ ه. ش.
- ۸- یادداشتها و ندیشه‌ها، زرین کوب، سازمان چاپ و انتشارات جاویدان، بنیانگذار محمد حسن علی، ۱۳۵۶ ه. ش.

* * *